

ילקוט שמעוני הושע רמז תקל

א"ר לוי: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד
שנאמר "שובה ישראל עד ה' א-להיך";
ור' יוחנן אמר: עד ולא עד בכלל.
ומי אמר רבי יוחנן הכי?! והאמר ר' יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה,
שנאמר: "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו וגו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי
נאם ה'!"?
לא קשיא - כאן ביחיד, כאן בצבור.

ילקוט שמעוני ירמיהו רמז רסח

"לאמר הן ישלח איש את אשתו" -
אמר ר' יוחנן: גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה,
שנאמר: "לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'" -
עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה: רבש"ע, כבר הכתבת לאמר 'הן ישלח
איש את אשתו וגו'!
אמר לה: כלום הכתבתי אלא 'איש'?! והלא כבר נאמר 'כי א-ל אנכי ולא איש'?!
וכי גרושים אתם לי בית ישראל?! 'כה אמר ה': אי זה ספר כריתות אמכם?!?

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה מד ד"ה דבר אחר [שובה]

דבר אחר: [שובה ישראל]
תשובה חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, שהוא מבטל דבריו בשביל התשובה.
היאך?
כתב בתורה "כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו [וגו'] וכתב לה ספר כריתות [וגו'] ושנאה
האיש האחרון וכתב [וגו'] לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה [וגו'] אחרי אשר הוטמאה"
(דברים כ"ד א' ועד ד'),
אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן,
אע"פ שעזבו אותו ועבדו לאחר - "ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (שופטים י' ו') - אמר להם: עשו תשובה ובואו
אצלי ואני מקבל אתכם,
ירמיה מפרש: "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף
תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'" (ירמיה ג' א') - בואו ואני מקבל אתכם - שובה
ישראל עד ה' א-להיך.

Yalqut Shim'oni Hosheia 530 (Parallel to Talmud Yoma 86)

Said Rabbi Levi: Great is repentance in that it reaches until the Throne of Glory",
as Scripture said: "'Return, O Israel, until Hashem your G-d";

But Rav Yochanan said: Until, but not including.

Did Rav Yochanan really say thus? But Rav Yochanan said: "Great is repentance in that it pushes aside a Do Not in the Torah,

as Scripture said: "Quote: "If a man sends away his wife, and she goes from him and marries another man . . . but you have whored with many fellows, yet return to me!" says Hashem."

There is no difficulty – here Rav Yochanan refers to individuals, here to the community.

Yalqut Shimoni Yirmiyahu 465

Said Rav Yochanan "Great is repentance in that it pushes aside a Do Not in the Torah,
as Scripture said: "Quote: "If a man sends away his wife, and she goes from him and marries another man . . . but you have whored with many fellows, yet return to me!" says Hashem."

In the future the Congregation of Israel will say before The Holy Blessed One: "Master of the Universe, have you not already written "Of a man sends away his wife etc."!?

He will say to her: "Did I not write "a man"? Does not Scripture say "For I am a Divinity and not a man"!?

And are you divorced from me, House of Israel? "Thus says Hashem: "Where is the bill of your mother's divorce?"

Pesiqta Rabbati 44

Repentance is dear to The Holy Blessed One, for He nullifies His own words in the face of repentance.

How?

It is written in the Torah "When a man betroths a woman and marries her, if she does not find favor in his eyes . . . and he writes her a bill of divorce . . . and the man she afterward marries dislikes her . . . she cannot then return to him, since she has been made tamei, but The Holy Blessed One does not behave so, rather even though Israel abandoned him and worshiped others – "They abandoned Hashem and did not worship Him" – He says to them: "Repent and come to Me and I will accept you."

How often is teshuvah sincere? The very notion of an annually successful day of repentance encourages cynicism, certainly if one sees resolution for the future as a defining element of genuine teshuvah. On the other hand, if only permanent teshuvah counts, Yom HaKippurim could not fulfill its purpose as articulated by Sefer HaChinnukh, namely to give us the psychological capacity to genuinely begin again, unencumbered by responsibility for past misdeeds; the weight of the past would forever be poised to fall on our heads. It therefore seems necessary to give significance to teshuvah-of-the-moment, even if it proves to be an ephemeral psychological state¹.

As with interpersonal apologies, one way of navigating between the Scylla of cynicism and the Charybdis of trivialization is to set a limit to the number of chances one gives a sinner. Thus Vilna Talmud Yoma 86 cites R. Yose son of Rabbi Yehudah as allowing the cycle of sin-repentance-sin-repentance-sin-repentance, but no farther – repentance is not possible a fourth time, either for individuals or for communities. The more likely correct version of the Talmud², however, has Tannaitic texts³ conflicting as to whether to allow only one relapse, rather than two. It concludes that individuals are only permitted one, but communities two.

However, some rabbinic texts refuse to allow the effectiveness of teshuvah to be limited in this way. On Yoma 86a Rabbi Levi emphasizes that repentance reaches all the way – whether openly or via tunnel⁴ – to the Throne of Glory, although Rabbi Yochanan disagrees⁵; the Throne of Glory serves to preclude any numerical limit⁶. The Talmud then raises another Rav Yochanan statement that apparently contradicts this position of his, and concludes that even Rav Yochanan only allowed a limit with regard to individuals. With regard to the Jewish People as a whole, cynicism about the sincerity of repentance is a small price to pay for avoiding even the theoretical possibility of a permanent breach between Hashem and His people.

I want to focus this week on the statement of Rav Yochanan that, according to the Talmud, commits him to allowing repentance to work through as many sin-cycles as necessary.

Said Rav Yochanan: Great is repentance in that it pushes aside a Torah ‘Do Not’, as Scripture says: “If a man sends away his wife, and she marries another man, can she return to him again?! Surely such a land would become utterly demoralized!? But you have fornicated with many fellows, yet return to Me’, says Hashem.”⁷

I see two ways of constructing the Talmud’s argument here:

- a. Rav Yochanan asserts that repentance overrides a ‘Do Not’. Who but G-d Himself could override His commandment? Repentance therefore must reach past the angels to the Throne of Glory.

¹ In this regard I think a useful analogy can be drawn between repentance and conversion, although we will draw the same moral in other ways shortly.

² See last week’s dvar Torah

³ It is unclear whether both are in the name of Rabbi Yose son of Rabbi Yehudah, or only the first

⁴ See inter alia Yerushalmi Sanhedrin 10:2

⁵ His disagreement, and the subsequent discussion, are also simply missing in the Vilna edition, as Minchat Yitzchak recognizes. See again last week’s dvar Torah.

⁶ See Pesikta Rabbati

⁷ Yirmiyahu is referencing the Biblical prohibition in Deuteronomy against wife-swapping, which the Rabbis understand as forbidding the return of adulterous wives a fortiori.

- b. The Law says that there are no second chances for a wife's infidelity, but repentance allows the Jewish people a second chance in their "marriage" to G-d. This demonstrates that the whole concept of limiting chances does not apply to repentance.

The first of these is a theological argument that presumes the incommensurability of Halakhah and Machshavah; Repentance works only because it transcends Law. This may appear to be the clear meaning of the words "overrides a Do Not". However, this reading is greatly weakened when we recall the parallel Talmudic phrase "Great is human dignity because it pushes aside a Torah 'Do Not'", which is regularly given legal application⁸,

The second, however, can be understood entirely within the realm of Halakhah; Repentance works because it overrides the legal barrier to second chances. More strongly, the legal barrier is only to the return of unrepentant spouses.

Taken at face value, this understanding suggests that the analogy in the verse is real, and therefore that repentance should actually permit a Jewish adulteress to return to her human husband. This has, to my knowledge, never been formally suggested⁹, but it has been suggested that it should and would be true, if only we trusted human courts to accurately judge sincerity. Perhaps human courts can accept repentance only once it has proven permanent, and that of course can be known only after death.

In this spirit, Rav Yochanan's statement is cited as evidence in a host of other formal halakhic discussions with regard to the specific topic of adultery, with regard to the relationship between 'Dos' and 'Do Nots', and with regard to the question of punishment.

These discussions reflect an attitude that assimilates repentance generally to the halakhic framework. For example, many scholars ask: Since the general rule is that we do not flog for 'Do Nots' that can be repaired by 'Dos'¹⁰, *even if the sinner has not yet repaired his sin*, why can we ever flog? Can't all 'Do Nots' be repaired by repentance? Rav A. I. Kook¹¹ responded that repentance is not actually a commandment, but rather a precondition for the 'Do' of verbal confession.

Now the Rav z"l famously distinguished between the "maaseh=action" and "kiyum=fulfillment" of mitzvah, and suggested that fulfillment often requires achieving a particular subjective psychological state; for example, the maasim of mourning include eulogizing and not bathing, but the fulfillment is feeling sadness for the loss. This distinction has been criticized for undermining the Law, as why should one perform the maasim if they will not generate kiyumim? What if other maasim seem more likely to generate the desired kiyumim?

It seems reasonable that in Rav Kook's scheme, repentance would be not only the precondition for but the fulfillment of the mitzvah of verbal confession. But if one accepts the consensus position over Rav Kook, we can suggest that within teshuvah itself

⁸ There is much to discuss about the nature of those legal implications, but time prevents me from doing so here.

⁹ Although repentance may encourage us to find technical ways of denying that the adultery happened

¹⁰ For example leaving sacrifices uneaten past their appointed time, which can be repaired by burning the leftovers

¹¹ Mishpat Kohen 125

there is both a maaseh – which is the resolution not to sin again¹² – and the kiyyum – which is the achievement of a self capable of maintaining that resolution.

The way to keep the Rav's distinction from undermining Law is to recognize that part of the purpose of Law is to give meaning to shallow ritual, to make actions significant because they are performed within the legal context, regardless of their internal effect or reflection.

With that understanding, it turns out that by accepting our maaseh teshuvah, albeit one too often lacking a kiyyum – in halakhic terms, we can punningly say that it is not a teshuvah shel kayama – G-d is actually working very much within, as opposed to Halakhah, and that one lesson of Yom Kippur is that we should resolve to submit ourselves to the formalities even when they are not providing us with immediate powerful subjective experiences. And then, of course, we should maintain that resolution.

Gemar chatimah tovah

Aryeh Klapper

¹² Perhaps confession is part of the maaseh

שו"ת משפט כהן (עניני א"י) סימן קכח

ב"ה. עה"ק ירושלים ת"ו, י"ד כסלו תר"פ. (להרב הרצ"ה פערבער בלונדון)
עד"ת, שהעיר בקושית הגר"ח א"ז"ל (יעיר און, מדבר קדמות, מע' ת' או' טו"ב), דכל לאו ליהוי ניתק לעשה מחיוב תשובה,
ותי' כתר"ה שי' משום דהו"ל דומיא דלאו דחסימה, דגם בה מהניא תשובה.
הנה זה התי' יפה לפי פשטות הסוגיא דמכות י"ג ב', דאמר: השתא דאתית להכי כולהו נמי דומיא דלאו דחסימה, דקאי גם על ניתק לעשה כמבואר שם,
אבל לפי דמסיק שם להלן בסוגיא דבטלו ול"ב, בד' ט"ו א',
דקאמר דה"ט דלאו שקדמו עשה לוקין עליו, אע"ג דלא דמי ללאו דחסימה, משום דאטו משום דכתב בה רחמנא עשה יתירה מגרע גרע,
ומקשה א"ה לאו שנתק לעשה נמי לימא מדכתב בה רחמנא עשה יתירה מגרע גרע,
ומשני דשאני הכא בלאו הנתק לעשה דלנתוקי לאו הוא דאתא, -
א"כ אין הטעם בלאו הנת"ל משום דדמי לחסימה, דאדברא לולא הסברא דלנתוקי לאו הוא דאתא היינו אומרים שזה הוא יותר קרוב ללקות עליו, ועכ"פ לא גרע בשביל העשה.
ולסוגיא זו אין התי' דכת"ר עולה, רק התי' שבד' הגר"ח א"א, משום שהעשה היא כללית,
ולא מטעמיה, דהוי דומיא דלאו שבכללות,
דאדברא אי משום הדוגמא הזאת אפ"ל שיועיל יותר להרחיק ממלקות,
אלא משום כיון דמצד עצמו הוספת העשה אינה מוציאה את הלאו מדומיא דחסימה, כיון דיש סברא לומר שהוא חמור יותר ועכ"פ לא גרע, אלא מתוך שסמכה תורה העשה להלאו גלתה דעתה שבאה העשה לנתוקי ללאו, וזה לא שייך בלאו שהעשה היא כללית ולא נסמכה לו ביחוד, דל"ש לומר שבאה לנתוקי לאוי.

והמחלוקת שבין אלה שתי הסוגיות דמכות, שנראה שהן חולקות,
דסוגיא דכל חייבי כריתות סברה דלאו הנל"ע אין לוקין עליו מטעם דל"ד לחסימה,
וסוגיא דבול"ב סברה דהוא משום דלנתוקי לאו בא הכתוב,
י"ל דתליא בשני הטעמים שבענין אין עונשין מן הדין.
דלד' מדות אהרן (וע' רש"י סנהדרין ע"ג א'), דהוא משום דילמא אית לי' פירכא לק"ו חששו שלא ללקות, אבל אם היה ברור לן שאין כל פירכא, משום הוספת חומרא אין מקום למנוע המלקות, -
ודאי קיימא הסברא דאטו משום דכתב רחמנא ביה עשה מגרע גרע,
אבל לטעם הסמ"ג (לאוין מ') והמהרש"א (סנהדרין ס"ד) דהוא משום דילמא משום חומר שבו לא סגי ליה במלקות, א"כ ל"ש כלל לומר אטו משום דאוסף וכתב רחמנא בה עשה מגרע גרע, דאה"נ די"ל דכיון דחמירא דאי"ב ג"כ עשה לא סגי ליה במלקות, וע"כ הדרינן לטעמא דדומיא דחסימה..
אמנם אין הדברים מכוונים בסוגיא דלעיל בענין ח"כ וח"מ היו בכלל מלקות ארבעים,
דעסיק הש"ס בטעמא דרי"ש, ולדידיה כיון דגם כריתות ומיתות ב"ד דחמירי טובא ג"כ הם בכלל מלקות ארבעים, א"כ ש"מ דס"ל דל"ש כלל גבי מלקות לומר סברא זו דלא סגי ליה במלקות, וא"כ ודאי לא שייך לומר דמגרע גרע משום עשה, ואיך יאמר דל"ד לאוי' ללאו דחסימה,
וע"כ צריך לומר דגם סוגיא זו סמכה אסוגיא דלקמן דלנתוקי לאוי קאתי, אלא דבלא לאו דחסימה לא הייתי אומר סברא זו דבא לנתוקי לאוי.
וא"כ גם לפי סברא דסוגיא דלעיל צ"ל כתי' שבד' הגר"ח א"א וע"פ מה שהסברתיו, דלא שייך זה כ"א בלאו שהעשה באה עליו בפרטיות, דאז אמרי' דבאה לנתוקי לאוי ולא בעשה דתשובה.

וחוץ מזה לא שייך כלל לומר דעשה דתשובה באה לנתוקי לאו ממלקות, כיון דהלכה רווחת היא שכ"ד המסור לב"ד אין תשובה מועלת להפקיע מחיוב ב"ד, א"כ איזה סברא יש שהתשובה תפקיע ממלקות המסורה לב"ד.

ובעצם הדבר, מאי דפשיטא לי' להג"ר חיד"א דתשובה קרויה מ"ע אינו דבר פשוט. שהרי לשון הרמב"ם בריש ה' תשובה מורה, שהתשובה אינה בכלל מ"ע, אלא שהמצוה היא שכשיעשה תשובה אז יתודה, וכיון שאין התשובה מ"ע ממילא אין גם הוידוי בכלל עשה המנתקת את הלאו, כיון שאין מצוה באה כ"א אחר התשובה, והתשובה עצמה אינה בכלל מ"ע, דס"ל להרמב"ם שלא מצינו בפירוש שאמרה תורה בלשון מצוה על התשובה, ואע"פ שהיא סגולה יקרה לכפר על העונות, מ"מ מצות עשה אינה.

ובזה ניחא מה שהקשו המפרשים בהא דשלהי יומא: גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, - דמאי רבותא, הלא כל עשה דול"ת? -, ולפ"ד אתי שפיר, משום דתשובה ל"ה מ"ע, כ"א עצה של חבה מאת אבינו שבשמים שידו פשוטה לקבל שבים, ואפי"ה דול"ת שבתורה. אמנם י"ל שסמכו עצמם על לשון הציון של הרמב"ם בראש ה' תשובה, שכתוב בו: מ"ע שישבו החוטא מחטאו ויתודה, משמע שגם התשובה בכלל מ"ע. אבל מאחר שאנו רואים מפורש בדבריו שבפנים, שכתב שהמ"ע היא הוידוי, שבאה מצוה זו כשישוב, מוכרחים אנו לומר ששיטתא דלישנא הוא בציון הנ"ל והעיקר הוא סמיך אידוי שסיים בו שהיא המ"ע. וכד הוינא טליא שמעתי מהרב הגאון ר' אברהם חיים שפירא ז"ל, הרב דסמארגאן, בנו של הגאון ר' ליב הרב דקאוונא ז"ל, שצריך להגיה גם בציון: שכשישוב החוטא מחטאו יתודה, והדין עמו ז"ל. וכן מבואר בלשון הר"מ בסהמ"צ הארוך ובציונים שבתחלת הי"ד, מצוה ע"ג, שהמצוה היא הוידוי ולא התשובה, שהיא כללית וגדולה מאד, אבל לתוכן של מ"ע לא יש לה שייכות, וממילא איך שייך לדון עליה דין לאו הנת"ל.

אח"כ העירני בני שי', שבשד"ח מערכת למ"ד בכללים הביא בשם רב אחד, דכ' כתירוצו דכת"ר משום לאו דחסימה, וגם בענין הסברא שכתבתי שאין שייך לשון תשובה בענין שמסור לב"ד כמלקות, וסמך תשובה לה מד' הנוב"י באו"ח קמא סי' ל"ה. ולא היה צריך לטעמו של הנוב"י, דחדש משום דאין ב"ד יודעים דברים שבלב, שאיך שיהי' הטעם, הדבר פשוט שלא מצינו [שפועלת] תשובה בדבר המסור לב"ד, וכדאמר' בסוגיא דמכות י"ג הנ"ל בחלוק שבין כרת למיתת ב"ד, שבמיתת ב"ד אין ב"ד של מטה מוחלין לו, ומאי נפ"מ מאיזה טעם הוא. ויש עוד לדון ביסוד זה, דהטעם של הנוב"י מחליש הוא את התי', שהרי אין אנו זקוקים בזה לעצם התשובה בפועל, אלא כיון שישנה עשה דתשובה למ"ד בטלו ול"ב לעולם אין שייך מלקות כיון דיש בידו לעשות תשובה, ומה לנו אם מסופקים אנחנו בתשובתו, וכי בשביל כך נטלה ממנו האפשרות ויש להאריך בזה בענין לאו שקדמו עשה.